

ЗМІСТ

Дійові особи	9
<i>Розділ 1</i> Будинок	11
<i>Розділ 2</i> Мондорф-ле-Бен	13
<i>Розділ 3</i> Психіатр	33
<i>Розділ 4</i> Серед руїн	54
<i>Розділ 5</i> Чорнильні плями	78
<i>Розділ 6</i> Незваний гість	114
<i>Розділ 7</i> Палац правосуддя	134
<i>Розділ 8</i> Психотип нациста	162
<i>Розділ 9</i> Ціанистий калій	186
<i>Розділ 10</i> Пост мортем	216
Подяки	227
Бібліографія	229
Примітки	247

ДІЙОВІ ОСОБИ

Персонал Нюрнберзької в'язниці:

ЛЕЙТЕНАНТ ГУСТАВ ГІЛБЕРТ, психолог
КАПІТАН ДЖОН ДОЛІБОЙ, офіцер-психолог
ПОЛКОВНИК БЕРТОН ЕНДРЮС, комендант
МАЙОР ДУГЛАС МАКГЛАШАН КЕЛЛІ, психіатр
ГОВАРД ТРИСТ, перекладач

На лаві підсудних:

ГЕРМАН ГЕРІНГ, райхсмаршал і головнокомандувач люфтваффе
РУДОЛЬФ ГЕСС, заступник фюрера
КАРЛ ДЕНІЦ, gros-адмірал, наступник Гітлера на посаді голови
держави
АРТУР ЗАЙСС-ІНКВАРТ, канцлер Австрії і райхскомісар Нідер-
ландів
ФРІЦ ЗАУКЕЛЬ, комісар з управління робочою силою
АЛЬФРЕД ЙОДЛЬ, начальник штабу оперативного керування
Верховного командування вермахту
ВІЛЬГЕЛЬМ КАЙТЕЛЬ, начальник штабу Верховного команду-
вання вермахту
ЕРНСТ КАЛЬТЕНБРУННЕР, начальник головного управління без-
пеки Райху
РОБЕРТ ЛЯЙ, голова Німецького робітничого фронту

КОСТЯНТИН ФОН НОЙРАТ, міністр закордонних справ (до 1938 року)

ФРАНЦ ФОН ПАПЕН, віцеканцлер

ЕРІХ РЕДЕР, головнокомандувач крігсмаріне, ВМС нацистської Німеччини

ЙОАХІМ ФОН РІББЕНТРОП, міністр закордонних справ

АЛЬФРЕД РОЗЕНБЕРГ, ідеолог НСДАП та райхсміністр окупованих територій Сходу

ГАНС ФРАНК, генерал-губернатор окупованої нацистами Польщі

ВІЛЬГЕЛЬМ ФРІК, райхсміністр внутрішніх справ

ГАНС ФРІЦШЕ, голова новинного відділу Міністерства народної освіти та пропаганди

ВАЛЬТЕР ФУНК, райхсміністр економіки

ЯЛМАР ШАХТ, директор Райхсбанку та райхсміністр економіки (до 1937 року)

БАЛЬДУР ФОН ШИРАХ, райхсфюрер, відповідальний у справах молоді

АЛЬБЕРТ ШПЕЕР, райхсміністр озброєнь і боеприпасів

ЮЛІУС ШТРАЙХЕР, головний редактор тижневика «Штурмовик» (*Der Stürmer*)

Суддівська колегія Міжнародного військового трибуналу:

РОБЕРТ ДЖЕКСОН, генпрокурор США

ВІЛЬЯМ «ДИКИЙ БІЛЛ» ДОНОВАН, помічник генпрокурора

СУДДЯ ДЖЕФФРІ ЛОУРЕНС, голова трибуналу

Члени сім'ї Дуґласа Макґлашана Келлі:

ЧАРЛЬЗ МАКґЛАШАН, дід

ДЖУН МАКґЛАШАН КЕЛЛІ, мати

ДЖОРДЖ «ДОК» КЕЛЛІ, батько

ЕЛІС ВІВ'ЕН «ДЮКІ» ГІЛЛ КЕЛЛІ, дружина

ДАґ, АЛІСІЯ та АЛЛЕН КЕЛЛІ, діти

РОЗДІЛ 1

БУДИНОК

Келлі жили у просторій віллі в середземноморському стилі на пагорбах Гайгейт-роуд у Кенсінгтоні, заможному районі Каліфорнії на північ від Берклі. Черепичний дах будинку здіймався високо над водами затоки. А зовсім поруч, за кількасот метрів від чотирьох терас, вимощених стежок і схилу, на якому росли секвої та плодові дерева, виднілися надгробки кладовища «Сансет В'ю».

У патію п-подібного будинку стояла каруселька і дитячий басейн. Вхідні двері вели в коридор, ліворуч — кухня з великою плитою, де залюбки куховарив доктор, на поверхнях — гриль і м'ясорубка. Поряд із кухнею — комірчина з морозильною камерою. Якось на ній сидів старший син сімейства і під її мирне гудіння планував зарубати батька сокирою.

Праворуч — ванна, де в перший день 1958 року розігрався фінал жакливної сцени, а за нею — вітальня: камін, довгий диван і крісло господаря, оббите зеленою шкірою. На підлозі килим, меблі присунуті до стін, щоб гостям було більше місця. Саме тут доктор Келлі бувало грався зі старшим сином. Хлопчик виходив із кімнати, а батько щось перекладав, скажімо, олівець на журнальному столику. Повернувшись, малий мав здогадатися, що змінилось.

За вітальнею йшла спальня доктора Келлі та Дюкі — звідти було видно чимале задвір'я площею близько 2 тисячі квадратних

метрів. Поруч гардеробна, куди часто-густо прокрадалися діти, щоб підслухати, через що сваряться батьки.

Чорні сходи на виході з вітальні вели на другий поверх. Там, нагорі, де з вузьких вікон на дерев'яну підлогу струменіло світло, лежав килимок, прикриваючи слід від кулі. У кінці коридору — кабінет доктора Келлі, а дорогою до нього — шафка з реквізитом для його показових виступів.

З вікна кабінету відкривалася розкішна панорама на затоку Голден Гейт і тюремну вежу острова Алькатрас. Цей краєвид, імовірно, навіював доктору спогади про іншу в'язницю, в якій йому випало працювати, — у Нюрнберзі.

На столі панував цілковитий орднунг. У невеличкій домашній лабораторії зберігалися пилки для кісток, спеціальний стіл, ступки й спиртівки, градуйовані циліндри з мензурками, колекція кристалів, зразки рослин на предметних скельцях, два людські черепи й хімікати на будь-який смак, зокрема й токсичні.

Діти спали на цокольному поверсі. Епізодичні візити доктора Келлі перед сном їх лякали. Зачувши, як від важких кроків скрипить підлога, вони збиралися з духом, бо ніколи не знали, у якому той настрої.

Місцем фінальної сутички була кухня. Після чергового скандалу Дюкі зазвичай збирала сумку й зникала на цілий день. Та цього разу доктор Келлі заревів, вискочив із кухні й кинувся вгору до свого кабінету. Він грюкнув дверима так, що розбив порцелянову підпірку, уламки якої розлетілися по сходах. А за кілька хвилин вийшов, затискаючи щось у руці. Спустився й став посеред сходового майданчика, який нависав над вітальною, наче авансцена. Його слова прогрімili на всю кімнату: розгублена дружина, батько й діти перелякалися. А тоді чоловік поклав щось собі в рот і проковтнув.

РОЗДІЛ 2

МОНДОРФ-ЛЕ-БЕН

Одномоторний «Пайпер L-4» ніяк не міг зрушити з місця. Єдиний пасажир на борту, Герман Герінг — ас часів Першої світової війни, головнокомандувач ще донедавна грізного люфтваффе і найтитолованіший високопосадовець Третього Райху з нині живих, був надто цінним, щоб ним ризикувати.

Затишшя, яке раптом настало в житті Герінга, було для нього незвичним. Досі він був постійно в роз'їздах: відчуття непевності нависало над ним як дамоклів меч. Вивіз усі цінні речі з Карінгаллу¹, резиденції, на території якої так любив полювати. Був арештований за вказівкою Адольфа Гітлера, якому категорично не сподобалася його пропозиція очолити нацистський уряд. А тоді, дізнавшись, що Мартін Борман наказав його вбити, утік з-під варти СС.

7 травня 1945 року, менш як за дві доби² до перельоту на «Пайпері» і за добу до капітуляції німців, Герінг надіслав листа військовому командуванню США по той бік динамічної лінії фронту. Визнавши, що крах нацистської Німеччини неминучий, він запропонував союзникам допомогу у формуванні нового уряду Райху. Вражений зухвальством автора послання, бригадний генерал армії США Роберт Стек особисто очолив колону солдатів на джипах, які мали його схопити. Кортєж Герінга наздогнали біля австрійського Радштадта. Сам Герінг їхав у мерседес-бенц із куленепробивним склом.

Шофер злегка штовхнув Герінга ліктем:

— Американці, гер райхсмаршал.

Нахилившись до Еммі, своєї дружини, Герінг сказав:

— У мене хороше передчуття.

З автомобіля армії США вийшов Стек, чоловіки віддали один одному честь. Для подружжя Герінгів, однієї з найвпливовіших пар тогочасної Європи, війна добігла кінця. В Еммі на очах виступили сльози³. Зустріч із солдатами ворожої армії просто посеред дороги, запрудженої натовпом біженців, «була для нас надзвичайно болісним досвідом», — напише вона пізніше.

Зв'язавшись із польовим підрозділом генерала Двайта Айзенгавера, головнокомандувача військ союзників на Західному фронті, Стек повідомив, що Герінг у них в руках. Райхсмаршал вважав себе найхаризматичнішим з-поміж високопосадовців-нацистів⁴ і вірив, що його шанують за кордоном, а тому Айзенгавер от-от накаже його звільнити. У супроводі американських солдатів Герінга з родиною доправили до замку Фішгорн⁵ неподалік міста Целль-ам-Зее. Він жартував зі своїм конвоем, а члени його сім'ї облаштувалися в кімнатах на другому поверсі. Вечеряли вони зі Стеком. Райхсмаршал сказав дружині, що наступного дня в нього зустріч з Айзенгавером, і обіцяв незабаром повернутися.

— Не переживай, якщо мене не буде день чи два⁶.

А тоді додав:

— Правду кажучи, щось мені підказує, що все буде добре. Ти як гадаєш?

Герінга протримали у штабі сьомої армії США в Кітцбюлі всю ніч⁷; він знову просив про гарантії безпеки та зустріч з Айзенгавером. Йому сказали, що вона навряд чи відбудеться. Попри відмову Стек і решта офіцерів були з ним надзвичайно люб'язні⁸: пригощали шампанським, спілкувалися, робили фото на згадку і навіть провели пресконференцію, де востаннє поставилися до нього як до представника вищого керівництва іноземної держави.

* * *

Уранці Герінга в сірій уніформі люфтваффе доставили на сусідню злітно-посадкову смугу й посадили в тісну кабінку «Пайпера». Стало очевидно, що літак не впорається з його вагою в 120 кілограмів.

Розшукали трохи більший — «Пайпер L-5»⁹; його потужності мало вистачити, щоб перевезти полоненого. Герінг влаштувався позаду, але виникла інша проблема: пасок безпеки ніяк не сходився на животі. Він показав на лямку і знизав плечима; «*Gut*» (нім. добре), — кинув він пілоту за штурвалом, капітану повітряного корпусу армії США Бо Фостеру. А тоді безтурботно висунув лікоть у вікно й поклав його на фюзеляж. «Пайпер» розігнався і злетів.

До Аугсбурга летіти п'ятдесят п'ять хвилин; там на Герінга чекали офіцери американської розвідки Сьомої армії. Дорогою Герінг із Фостером обговорювали місця, які пролітали, сумішшю німецької та англійської. Герінг перераховував знайомі аеродроми та промислові об'єкти. Розмовляли й на інші теми. Фостер поцікавився, коли Німеччина почала розробляти літаки з реактивними двигунами, на що Герінг відповів: «Запізно», і розсміявся. Райхсмаршал сипав дотепами й був у доброму гуморі. У кобурі Фостера лежав пістолет 45-го калібру, та якби пасажир, досвідчений пілот, спробував скористатися ситуацією і перехопити контроль, Фостер не встиг би забрати руки від панелі управління й захиститися. Він і найвідоміший у світі військово-полонений були один перед одним безборонні.

Коли літак приземлився, Фостер попросив у Герінга автограф: той розписався на порожньому звіті про політ. Година близького спілкування з райхсмаршалом його збентежила. «Він нічим не відрізнявся від [когось із] наших офіцерів», — пригадував він багато років по тому. «Не скажу, що це змінило мою думку про війну, але я зрозумів, що...». Він затнувся. «Ну, — продовжив капітан, — я засумнівався у своїх уявленнях про цих людей без честі й совісті».

Еммі та Едду¹⁰, дружину райхсмаршала та його п'ятирічну доньку, перевезли до замку Фельденштайн, резиденції Герінгів у Франконії.

* * *

В Аугсбурзі Герінга позбавили регалій. Наглядачі відібрали в нього райхсмаршальський жезл, яким той страшенно дорожив: цю двокілограмову палицю зі слонової кістки, інкрустовану золотими орлами, платиновими хрестами й 640 діамантами, йому подарував Гітлер у 1940 році. Однак він усе ще їв і випивав разом з офіцерами (можливо, ті сподівалися задобрити його перед допитами¹¹), американські солдати ставилися до нього з повагою, а міжнародна преса брала інтерв'ю¹². Тут він зустрівся зі своїм молодшим братом Альбертом — антифашистом, який допомагав чеському руху опору і рятував євреїв. Герінг сказав Альберту, що залишатиметься під вартою довго. «А от ти скоро будеш на волі¹³, — додав він. — Подбай про мою дружину і доньку. Прощай».

Айзенгавер і далі не зважав на прохання Герінга про зустріч «тет-а-тет». Невдовзі Герінгу повідомили, що 20 травня на нього чекає черговий переїзд. Йому дозволили взяти із собою когось зі слуг: він вибрав Роберта Кроппа, свого багаторічного камердинера¹⁴.

Колишнього райхсмаршала мали доправити в Мондорф-ле-Бен — люксембурзьке місто, де американці розмістили в'язницю для військовополонених під кодовою назвою Ешкен (*англ.* урна). (Схожу нешанобливість виявили британці, які назвали аналогічну в'язницю Дастбін (*англ.* сміттярка).) Цілком імовірно, що Герінг навіть зрадив, дізнавшись про місце призначення: Мондорф — це старий європейський курорт, затиснутий між Люксембургом, Францією та Німеччиною. Він славився своїми виноградниками, парками, полями й першокласними готелями. Готуючись до приїзду військовополонених нацистів¹⁵, американські солдати винесли з ошатного, хоч і дещо занедбаного готелю «Палас» усі меблі: у номерах не залишилося нічого, крім розкладних ліжок із солом'яними матрацами. Зникли люстри, на вікна, з яких відкривався прегарний краєвид, начепили ґрати, звичайне скло замінили на ударостійке. Сам готель обнесли огорожею і спорудили чотири сторожові вежі, на яких стояли

кулеметники. А невдовзі встановили прожектори, 4,5-метровий паркан із колючого дроту під напругою і додаткові кулеметні пости.

Після зміни антуражу коменданту Ешкену, полковнику армії США Бертону Ендрюсу, складно було приховати нову функцію колишнього готелю. Але він намагався, навіть коли сюди доправили іменитих нацистів. Першими прибули: gros-адмірал Карл Деніц — останній очільник нацистської Німеччини (своїм наступником, гніваючись на Герінга, його призначив сам Гітлер); начальник штабу вермахту Вільгельм Кайтель і його заступник Альфред Йодль; Роберт Ляй — психічно нестабільний керівник Німецького робітничого фронту, якого не хвилювали ані їжа, ані напої, однак він одразу ж зажадав жіночої компанії¹⁶; Ганс Франк — колишній райхсгубернатор Польщі, здійснив уже дві спроби суїциду; ідеолог нацизму Альфред Розенберг — у запої підвернув щиколотку і тепер відновлювався; Ялмар Шахт — директор Райхсбанку, засудив дії Гітлера і потрапив у концтабір; Юліус Штрайхер — редактор сумнозвісної антисемітської газети «Штурмовик» (*Der Stürmer*), переховувався в Баварських Альпах¹⁷, видаючи себе за художника-пейзажиста. Під наглядом Ендрюса в Мондорфі опинилися п'ятдесят два¹⁸ офіцери та урядовці з вищого керівництва Райху. За його словами, він побоювався нападів «і з боку фанатичних нацистів¹⁹, бо ті могли кинутися рятувати в'язнів, і з боку громадян Люксембургу, бо після страждань, яких ті зазнали [у війну], вони ненавиділи всіх німців». У Мондорфі проходили реабілітацію 176 люксембуржців із концтабору Дахау²⁰ — їхнє бажання лінчувати нацистів було закономірним.

Ендрюс поставився до своєї роботи серйозно. Еталон солдата: натертий до блиску шолом, окуляри в металевій оправі, лаконічність і пряма постава. З в'язнями він тримався як командир і вимагав від них субординації. У журналі «Тайм» його схарактеризували як «вгодованого чоловічка²¹, ззовні схожого на надутого голуба», однак насправді полковник був струнким. Цей уродженець штату Вашингтон обожнював водне поло²², мав 177 сантиметрів зросту і важив 72 кілограми. За героїзм

у Першій світовій війні його, на той час офіцера кавалерії, нагородили відзнакою, а згодом призначили наглядачем табору для військовополонених у Форт-Оглторпі (штат Джорджія). Дисципліна там була нікудишня. Звідти часто тікали, а засуджені за вбивство нав'язували всім свої поняття. Коли Ендрюс тільки взявся за виконання обов'язків, в'язні збунтувалися і розгромили барак. Він змусив заводіак навести на території лад, а тоді наказав збудувати одиночні камери й запровадив нові порядки. Охоронцям дав право стріляти в будь-кого у разі спроби втечі. У таборі запанувала зразкова дисципліна.

Наприкінці Першої світової Ендрюс переїхав у військове містечко в Монтереї (штат Каліфорнія), де завідував в'язницею і працював на розвідку. У двадцятих його командировали на Філіппіни разом з іншими офіцерами кавалерії. Про Ендрюса відгукувалися як про людину ділову, стриману, владну й нетерпиму до відхилень від правил. На думку збройних сил США, головний наглядач нацистів найвищого рангу мав бути саме таким.

Дорогою в Ешкен Герінга обурювала невихованість американських солдатів: ті жували жуйку²³. Він усе ще був в уніформі люфтваффе, і з нього юшив піт. Ендрюсу Герінг не сподобався, щойно той переступив поріг його кабінету. «З-під кітеля виправ жир, надаючи йому масивності», — зазначив Ендрюс. Вигляд Герінга здався йому «свинуватим». Осудливий погляд коменданта спопеляв на місці.

Разом зі своїм камердинером, Кроппом, Герінг привіз до в'язниці десяток валіз із монограмами та велику червону коробку для головних уборів. Персонал цілий день вивчав їхній вміст на предмет контрабанди: інкрустовані коштовним камінням медалі²⁴; діамантові й рубінові персні; прикраси зі свастикою; запонки з напівдорогоцінним камінням; Залізний хрест часів Першої світової війни; шовкова білизна; чотири військові форми; домашні капці; грілка; чотири пари окулярів; дві пари сигарних ножиць; годинники, шпильки й портсигари. Із собою Герінг мав 81 268 райхсмарок готівкою (приблизний еквівалент нинішнього мільйона доларів). Він хвалився, що смарагд в одній із каблучок²⁵ — найбільший з усіх, які йому, колекціонеру,

випало бачити. Камінь був 2,5 сантиметра завдовжки і трохи більше сантиметра завширшки. Значну частину цих речей украли й вивезли з окупованих країн — сліпучі військові трофеї.

У банці кави та під підкладкою одягу Герінга виявили декілька латунних гільз: усередині лежали невеликі ампули з прозорою рідиною й білим осадом — ціанід калію, смертельна отрута. Частина нацистів-високопосадовців, зокрема райхсміністр внутрішніх справ та райхсфюрер СС Генріх Гімлер і міністр пропаганди Йозеф Геббельс або вже покінчили життя самогубством за їх допомогою, або от-от це зроблять. Герінг говорив Кроппу, що йому вдалося сховати принаймні одну ампулу із ціанідом калію.

Комендант відправив Герінга в камеру. Ще донедавна це був розкішно мебльований номер зі шпалерами на стінах, з вікна якого відкривався приємний краєвид; нині у спорожнілій кімнаті не було нічого, крім хиткого столу²⁶, стільця й ліжка без подушки. За словами Ендрюса, стілець розвалився під Герінгом, щойно той на нього сів. «Та навіть якби він сів на стіл, той теж не витримав би²⁷, — зауважував Ендрюс, — ми подбали про те, щоб в'язень не міг повіситися». Із цих самих міркувань²⁸ комендант наказав видавати в'язням шнурки завдовжки десять сантиметрів: вдаватися ними неможливо, але й для шнурування взуття вони непридатні.

Первинний медичний огляд підтвердив, що в Герінга надлишкова вага. Пульс вісімдесят чотири, аритмія, дихання прискорене й поверхнєве, руки тремтять. Загалом, як зазначив лікар, він справляв враження людини «у дуже поганому фізичному стані²⁹». За словами самого Герінга, у нього вже були серцеві напади.

В'язня високого рангу обурювало, що його утримували як бандита, тож на початку він не церемонився з наглядачами; коли поруч був хтось із тюремного персоналу, він із саркастичним виглядом вставав³⁰, віддавав честь і клацав підборами. Айзенгавера засипав скаргами. Казав, що ставлення до нього в Мондорфі «глибоко його вразило як високопосадовця, німецького офіцера і маршала». Нарікав на відсутність у кімнаті світла й дверної ручки; скаржився, що в нього забрали майже всі особисті речі;

